Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

WYDAWNICTWO UMCS

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. VI SECTIO N 2021

ISSN: 2451-0491 • e-ISSN: 2543-9340 • CC-BY 4.0 • DOI: 10.17951/en.2021.6.329-342

Możliwości terapeutyczne literatury dla dzieci i młodzieży w pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych

Therapeutic Possibilities of Literature for Children and Adolescents in Work with a Student with Special Educational Needs

Dorota Karkut

Uniwersytet Rzeszowski
Kolegium Nauk Humanistycznych
al. Majora Wacława Kopisto 2b, 35-315 Rzeszów, Polska
d.karkut@ur.edu.pl
https://orcid.org/0000-0001-6681-6537

Abstract. The aim of the article is to broaden the knowledge of the selection and the use of literature applied in the education and therapy of children and young people. The text is addressed to teachers, educators, librarians, pedagogues and psychologists who want to develop skills of independent conducting classes with elements of bibliotherapy and to learn the value of reading (not only school) in work with students with special educational and reading needs. The author, referring to the statements of candidates for the teaching profession, draws attention to the therapeutic value of literature. She also encourages independent search and selection of various texts for students who are reluctant to read, students with dyslexia, ADHD and for people with disabilities, chronically ill and struggling with various problems and fears.

Keywords: special educational needs; bibliotherapy; therapeutic value of literature; people with disabilities; teacher; student

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

Abstrakt. Celem artykułu jest poszerzenie wiedzy z zakresu doboru i wykorzystania literatury stosowanej w edukacji i terapii dzieci i młodzieży. Tekst adresowany jest do nauczycieli, wychowawców, bibliotekarzy, pedagogów i psychologów, którzy chcą rozwijać umiejętności samodzielnego prowadzenia zajęć z elementami biblioterapii i poznać wartość lektur (nie tylko szkolnych) w pracy z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych i czytelniczych. Autorka, odwołując się do wypowiedzi kandydatów do zawodu nauczyciela, zwraca uwagę na terapeutyczną wartość literatury, zachęca też do samodzielnego poszukiwania i doboru różnorodnych tekstów dla uczniów niechętnie czytających, z zaburzeniami dysleksji, ADHD oraz dla osób niepełnosprawnych, przewlekle chorych i borykających się z różnymi problemami oraz lękami.

Słowa kluczowe: specjalne potrzeby edukacyjne; biblioterapia; terapeutyczna wartość literatury; osoby niepełnosprawne; nauczyciel; uczeń

TERAPEUTYCZNE ZNACZENIE LITERATURY

Już w czasach starożytnych doceniano terapeutyczną rolę literatury w życiu, uznając ją za „lecznicę dusz" (Borecka 2001a: 9). Jak zauważa Maria Molicka (2011: 118), terapeutyczna funkcja literatury „przez wiele lat była przedmiotem dyskusji z powodu braku jednoznacznych wyników badań naukowych co do rezultatów jej stosowania". Trudno jednak zaprzeczyć, że poprzez narrację teksty literackie dostarczają różnych treści, zawierających wiedzę i doświadczenia autorów, wyzwalają wyobraźnię i przeżycia emocjonalne, w ten sposób sprzyjając kształtowaniu sposobu myślenia o sobie i o świecie. Pozwalają też poznać własne potrzeby, motywy działania, konflikty wewnętrzne, lęki, emocje i myśli. Można powiedzieć, że literatura jest szczególnym sposobem gromadzenia doświadczeń, dzięki czemu pełni istotną funkcję w kreowaniu „ja" oraz budowaniu wiedzy i samowiedzy. Molicka zauważa, że słuchając opowiadań lub czytając, „[j]ednostka doświadcza tego, co przeżywają postacie, ale jednocześnie może obserwować własne doznania emocjonalne i intelektualne. Ta równoczesność sprzyja rozwojowi samoświadomości, odkrywaniu siebie, poszerzaniu samowiedzy" (tamże: 131).

W zależności od oczekiwań odbiorcy literatura mówiąca o podobnych sytuacjach życiowych, o zbliżonych problemach i wątpliwościach bohaterów literackich, pozwala przenieść się w czasie i przestrzeni, rozwijać marzenia i wyobraźnię czytelników, zachęcać do rozmowy, dawać przykłady do naśladowania. Odpowiednio dobrany tekst może wpłynąć na odbiorcę w taki sposób, że między innymi ułatwi zmianę postawy czytelnika wobec trudnej sytuacji życiowej, systemu wartości, przyczyni się do dokonywanych przez niego wyborów, pomoże zaakceptować własne ograniczenia lub inaczej spojrzeć na istotę problemu. Możliwości oddziaływania tekstów literackich lub innych materiałów czytelniczych, w tym informacyjnych, jest zatem wiele.

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

Stymulacja terapii przez literaturę dokonuje się dzięki symbolom i metaforom oraz doświadczeniom bohaterów (Karkut 2018). Zdaniem Molickiej (2011: 130) w „kontakcie z postaciami fikcyjnymi symbole i metafory docierają do doświadczenia czytelnika i mogą wyzwolić proces uświadomienia, a więc odkrywania i zrozumienia, czym powodują samoleczenie”[1].

Literatura, a w przypadku młodszych dzieci szczególnie bajki i baśnie, ma ogromne znaczenie w rozwoju emocjonalnym – kompensuje różne indywidualne braki, zaspokaja potrzebę wzorca osobowego i uczy nowych zachowań, chroni przed negatywnymi emocjami: smutkiem, żalem, lękiem, gniewem itp.[2] Bohater literacki pomaga zrozumieć świat, staje się wzorem postępowania, ponieważ pokazuje, jak dziecko może sobie radzić z trudnościami. Bajka i jej postaci stają się dla małego czytelnika sprzymierzeńcem oraz wspierają motywację dziecka do podejmowania nowych wyzwań.

Zdaniem Wandy Matras-Mastalerz

> [t]eksty biblioterapeutyczne dla młodzieży szkolnej mogą interweniować w cztery różne sfery życia młodego człowieka: emocjonalną (pokazują skalę i rozpiętość różnorodnych uczuć, rozładowują stres i napięcie, pomagają zaakceptować siebie i innych, kompensują braki i niedostatki doświadczeń, pomagają pozbyć się negatywnych emocji), intelektualną (porządkują wiedzę o świecie, wzbogacają słownictwo, stymulują aktywność twórczą, rozbudzają wyobraźnię i pomysłowość, uczą strategii działania), społeczną (budzą poczucie przynależności i wzmacniają więź uczuciową z członkami rodziny, przyjaciółmi, grupą, pomagają odnaleźć się w społeczności, ułatwiają zaakceptowanie norm, nakazów i zakazów przyjętych w danym środowisku) i wreszcie w sferze zachowania (zachęcają do aktywności, działania, pozwalają zrozumieć i przewidzieć skutki postępowania, uczą oceniać postawy moralne, rozpoznawać zagrożenia i bronić się przed nimi). (Matras-Mastalerz 2011: 34)

Wielu polonistów zauważa, że spora część lektur dla dzieci i młodzieży zawiera wątki terapeutyczne bądź treści, które można wykorzystać podczas spotkań biblioterapeutycznych. Szczególne znaczenie ma biblioterapia jako sposób organizowania zajęć specjalistycznych w pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych (Janczulewicz i Wieczorek 2013: 172–182).

[1] Według Bruno Bettelheima (1986) w baśniach ukryte są ponadczasowe i ponadindywidualne metafory, których odczytanie prowadzi do rozwoju osobowości człowieka.

[2] Istnieją różne rodzaje bajek terapeutycznych: psychoedukacyjne, relaksacyjne, psychoterapeutyczne. Mogą pomagać w redukowaniu lęków dziecięcych, kształtować pozytywne wzorce zachowań, ale też pomagać w odpoczynku czy relaksacji (zob. Molicka 2002: 153–217).

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

BIBLIOTERAPIA W PRACY Z UCZNIEM O SPECJALNYCH POTRZEBACH EDUKACYJNYCH

Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi stanowią grupę bardzo różnorodną. Dostrzega się u nich

> […] spektrum objawów utrudniających lub uniemożliwiających funkcjonowanie: ruchowe, sensoryczne, poznawcze, w zakresie komunikacji, emocjonalno-społeczne i/lub psychiczne, wpływających na jakość życia i pełnienie ról społecznych teraz i/lub w przyszłości. Dzieci i młodzież ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi to te, u których stwierdza się zagrożenie niepełnosprawnością, wszelkie dysfunkcje, dysharmonie lub niesprawności mogące mieć negatywny wpływ na dalszy rozwój. (Zaremba 2014: 15–18)

Uczniowie, o których tu mowa, często nie potrafią podołać wymaganiom programowym, dlatego potrzebują szczególnych strategii edukacyjnych. Kształcenie uczniów o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych i możliwościach psychofizycznych, zwłaszcza w szkołach ogólnodostępnych, jest dla nauczycieli i pedagogów wyzwaniem wymagającym kompetentnego, refleksyjnego i odpowiedzialnego działania. Powinni oni pełnić rolę diagnostów, terapeutów i profilaktyków niosących pomoc i wsparcie swoim podopiecznym (por. Pituła 2019: 63–81). Tworzenie prawidłowych warunków edukacyjnych wiąże się również z koniecznością opracowania działań terapeutycznych, wzmacniających rozwój emocjonalny i społeczny ucznia, usprawniających zaburzone funkcje: kompensowania braków czy też eliminowania lub łagodzenia problemów w relacjach z rówieśnikami i dorosłymi.

Specjalne trudności w uczeniu się wymagają zatem zaplanowania i realizacji zindywidualizowanych oddziaływań w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Jednym z nich jest biblioterapia, czyli terapia przez czytanie (element terapii pedagogicznej), mająca na celu usuwanie następstw niepowodzeń szkolnych, jak również oddziaływanie oparte na psychoterapii, ukierunkowane na osobowość wychowanka. Biblioterapia według Ireny Boreckiej (2001b: 15) „opiera się głównie na wykorzystywaniu terapeutycznych wartości literatury, która dostarcza bodźców do rozwoju emocjonalnego dziecka, przyczynia się do wzbogacenia wyobraźni, rozszerza zakres spostrzeżeń i pojęć oraz dostarcza doznań zastępczych, istotnych zarówno dla osób zdrowych, jak i chorych". Chodzi w niej o to, aby za pomocą odpowiednio dobranych lektur umożliwić uczniowi osiągnięcie takiego rozwoju, aby „mógł kochać siebie i innych oraz chciał i mógł szanować wytwory ludzkiej pracy, umiał się cieszyć otaczającym go światem i aby mógł czuć się szczęśliwym" (Borecka 2003: 49).

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

Proces biblioterapeutyczny składa się z pięciu etapów:

– samodzielnego czytania, oglądania, słuchania środków biblioterapeutycznych (książek, fragmentów utworów, alternatywnych materiałów czytelniczych, teatralnych, filmowych adaptacji itp.), które są odpowiednio dobrane,
– identyfikacji z bohaterem literackim, która ma na celu wywołanie określonych przeżyć emocjonalnych, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. Może tu pojawić się zarówno wyciszenie, jak i pobudzenie,
– katharsis (oczyszczenia), czyli wywołania takiego stanu psychicznego podczas czytania lub oglądania, po zakończeniu którego uczestnik powinien odczuć swoistego rodzaju ulgę prowadzącą do odreagowania napięć,
– wglądu w siebie, kiedy czytelnik samodzielnie albo z pomocą biblioterapeuty analizuje własne problemy,
– zmiany postaw lub zachowań uczestnika terapii (Borecka 2001b: 16–17).

Kluczowym etapem jest dopasowanie literatury do konkretnej jednostki. W doborze lektur należy zwrócić uwagę szczególnie na stan zdrowia, w jakim jest pacjent/czytelnik, na jego preferencje czytelnicze, zainteresowania, doświadczenie życiowe, wiek. Należy również wziąć pod uwagę, jakie emocje, stany czy wspomnienia może wywołać w czytelniku książka. Nie zawsze będą to przeżycia pozytywne i pożądane. Celem literaturoterapii jest zredukowanie stresu powstałego w wyniku schorzenia, z jakim zmaga się człowiek, a także dostarczenie mu pozytywnych bodźców, które powinny wzniecić w nim twórcze, aktywne działanie. W pacjencie powinny nastąpić zmiany w sposobie myślenia, w zachowaniu, w tym w co wierzy i w czym pokłada nadzieje oraz w jego uczuciach.

Katarzyna Janczulewicz i Katarzyna Wieczorek (2013) w swoim artykule zamieściły tabelę z zestawieniem tekstów literackich dostosowanych do specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów niepełnosprawnych ruchowo, niedosłyszących, niedowidzących, niepełnosprawnych umysłowo, uczniów chorych, ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się, uczniów zdolnych oraz niedostosowanych społecznie. Wskazały też sposoby postępowania w poszczególnych przypadkach. Warto chociaż pokrótce omówić niektóre z tych propozycji. Są to w większości teksty prozatorskie o różnej tematyce: podróżniczej, fantastycznej, historycznej i filozoficznej czy religijnej, zazwyczaj z bohaterem dziecięcym i młodzieżowym, z którym uczniowie mogą się łatwo utożsamić, na przykład: *Ogrody* Marii Borowej – opowieść o dziewczynie, która w wyniku wypadku samochodowego traci rodziców, a sama doznaje paraliżu nóg; *Opowieść o Ewie* Zbigniewa Brzozowskiego – historia dwunastoletniej dziewczyny, która uległa ciężkiemu wypadkowi, ratując życie kilkuletniemu bratu; poruszająca autobiografia Michała Kaziowa *Gdy moim oczom*, opowiedziana przez człowieka ociemniałego, w dodatku pozbawionego

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

rąk. Wśród tych pozycji znalazły się również lektury szkolne, na przykład *Opium w rosole* Małgorzaty Musierowicz czy *Ten obcy* Ireny Jurgielewiczowej. Niektóre z książek mają wymiar relaksujący i uspokajający, inne zaś mobilizują do działania i zachęcają do refleksji. Na uwagę zasługują utwory mówiące o przyjaźni, miłości i szczęściu łączącym ludzi, jak na przykład rozważania Phila Bosmansa *Być człowiekiem* oraz *Bracia Lwie Serce* autorstwa Astrid Lindgren – cieszące się niesłabnącą popularnością niesamowite przygody Jonatana i Karola, mówiące o poświęceniu i sile braterskiej miłości, a także mało znana książka Janiny Zającówny *Mój wielki dzień*, opisująca losy jedenastoletniego Jędrka, wychowanego w patologicznej rodzinie, który trafia do domu dziecka. Ponadto w propozycjach czytelniczych dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi znajdują się proste, krótkie, zrytmizowane wierszyki, między innymi zabawne teksty Juliana Tuwima i Jana Brzechwy. Autorki tego zestawienia zwracają uwagę na sposób postępowania z uczniami, akcentując między innymi wagę głośnego czytania, znaczenie ćwiczeń logopedycznych, potrzebę oswajania lęku przed chorobą. Podkreślają, że warunkiem sukcesu jest indywidualny kontakt z czytelnikiem oraz postawa terapeuty, pełna cierpliwości i serdeczności (tamże: 178–182).

Właściwy dobór książek i odpowiednie sposoby ich wykorzystania stwarzają szansę realizowania wielu funkcji:

- identyfikacyjnej: pozwalającej na utożsamienie się z bohaterem literackim,
- kompensacyjnej: wyrównującej braki, dającej poczucie bezpieczeństwa, przynależności i miłości,
- katartycznej: umożliwiającej odreagowanie napięć oraz uwolnienie od cierpienia i agresji,
- samopoznawczej: ułatwiającej poznanie siebie i innych,
- profilaktycznej: wypełniającej czas wolny wartościowymi treściami, zapobiegając w ten sposób niewłaściwym zachowaniom (por. Szefler 2010: 6–7).

O terapeutycznym wpływie tekstu literackiego na czytelnika można mówić, gdy podejmuje on temat bliski czytelnikowi, a dzięki spotkaniu z sytuacją bohatera pozwala odnaleźć własne doświadczenie.

BOHATER O NOŚNOŚCI TERAPEUTYCZNEJ

Dobra książka, mająca walor literatury biblioterapeutycznej, powinna prowadzić do refleksji nad życiem; istotną rolę odgrywa w niej rozważanie wartości, a także konflikt etyczny, walka dobra ze złem oraz pokonywanie trudności. Poza tym porusza ważne – z punktu widzenia odbiorcy – problemy, które mimo upływu lat wciąż są aktualne; odpowiednia lektura dodatkowo ma prowokować czytelnika do działania, podejmowania rozważań na temat utworu czy też do szukania

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

różnych rozwiązań. Właściwą książkę charakteryzuje również dobrze określony problem i przede wszystkim bohater. Bohater przeżywający jakieś zmartwienia, z którymi sobie nie radzi; taki, z którym czytelnik może się utożsamić, ale i taki, który ma wsparcie innych i dzięki ich pomocy znajduje wyjście z trudnej sytuacji. Jego emocjonalne doznania są niezmiernie ważne dla czytelnika.

Katarzyna Krasoń (2002: 252) zastanawia się, jakiego bohatera, nośnego terapeutycznie, szukają młodzi czytelnicy. Odwołując się do baśni, badaczka zaprezentowała schemat, w którym dokonała analizy typów bohatera archetypowego, transformującego oraz translatora oraz wyjaśniła funkcje, jakie pełnią oni w odbiorze. Archetyp dostarcza czytelnikowi wzoru, daje mu poczucie pewności, może też stać się wzorem do naśladowania. Bohater transformujący pokazuje drogę do dojrzałości, sposoby radzenia sobie z trudnościami i pokonywania własnych słabości. Bohater translator zaś wyjaśnia, jak postępować, tłumaczy i poucza, co jest dobre, a co złe. Jest przy tym pełen wyrozumiałości dla błędów, które ma prawo popełniać dziecko (tamże: 252–253).

W najnowszej literaturze dla dzieci i młodzieży przykładem może być 14-letnia Julka z powieści Marcina Kozioła *Skrzynia władcy piorunów* (2014). Bohaterka w wyniku potrącenia samochodem na przejściu dla pieszych przez nieuważnego kierowcę traci ukochanego ojca, a sama zmuszona jest na nowo poznawać świat z perspektywy wózka inwalidzkiego. Jednak inność, która rodzi się nagle i niespodziewanie, nie budzi w niej buntu ani rezygnacji. Nie jest zrozpaczona utratą sprawności i przykuciem do wózka. Przeciwnie – optymizm i dobry humor nigdy jej nie opuszczają. Jak zaznacza narrator powieści: „Szybko musiała nauczyć się żyć od nowa. Choć miała zaledwie siedem lat, była nad swój wiek dojrzała. Przysięgła sobie, że nie podda się i będzie żyć pełnią tego, co przynosi jej życie, z żadnego wyzwania nie zrezygnuje" (tamże: 23).

Książka przekonuje czytelnika, że osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich nie zawsze są odrzucane i izolowane, a przez to pozbawiane możliwości samodzielnego działania. Kalectwo nie musi oznaczać dramatu, klęski i rezygnacji z realizacji marzeń. Przykładem takiej postawy jest niepełnosprawny młody artysta prezentowany w środkach masowego przekazu, na którego zwróciła uwagę Julka: „Kiedyś w telewizji widziała chłopca z Chin, nastolatka Liu Wei, który zachwycał, grając stopami kompozycję Richarda Claydermana. Pomyślała, że naprawdę nic nie jest niemożliwe [podkr. – D.K.], a ona i tak jest szczęściarą, że ma dwie sprawne ręce" (tamże: 25).

Przesłanie tekstu Kozioła wyrażają słowa narratora (można go utożsamiać z postawą pisarza, który kibicuje głównej bohaterce – Julii): „[…] dziewczyna wierzyła, że nie ma dla niej rzeczy niemożliwych i to, że musi poruszać się na wózku, wcale nie oznacza, że ma rezygnować z marzeń" (tamże).

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

Sam pisarz zwrócił uwagę na terapeutyczny wymiar lektury powieści i przyznał, że jego książka „może pomóc w zmianie wizerunku osób z niepełnosprawnością, a nawet nieść »pomoc psychiczną« młodzieży po wypadkach" (tamże: 248).

LITERATURA W TERAPII – PROPOZYCJE STUDENTÓW

Przygotowujące się do zawodu nauczyciela studentki filologii polskiej na specjalności logopedycznej poszukiwały utworów skierowanych do młodego odbiorcy, mających potencjał terapeutyczny. Ich wypowiedzi pisemne poświęcone zagadnieniu literaturoterapii zawierały własne, przemyślane przykłady analizy tekstów literackich, które proponowały do działań biblioterapeutycznych wspierających uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych[3].

Jedna ze studentek jako przykład tekstu mającego wymiar terapeutyczny wskazała powieść Doroty Terakowskiej *Tam gdzie spadają anioły*. W swojej pracy pisemnej zwróciła uwagę na trzy zasadnicze kwestie, które poruszyła pisarka: pracoholizm rodziców, wiarę w anioły oraz walkę z chorobą. W odniesieniu do pierwszego z tych problemów autorka skupiła się na wspomaganiu komunikacji na linii rodzic–dziecko:

> Dorota Terakowska w swojej powieści pokazała, że można odmienić swoich rodziców. Ewa pokazała swojemu tacie inne życie niż zaznał w Internecie. Pokazała mu piękno przyrody. Zanegowała jego wyobrażenie o świecie, że stworzony jest on tylko z nauki i rozumu. Pozwoliła mu uwierzyć, tak jak dziecko czytające tę książkę może dojdzie do wniosku, że otworzenie się przed własnym rodzicem, nie musi być bolesne. A czasem wystarczy jedynie rozmowa, zabranie taty czy mamy do swojego świata i pokazanie swojego punktu widzenia.

W kolejnej wypowiedzi poświęconej powieści Erica-Emmanuela Schmitta *Oskar i Pani Róża* autorka pisze o różnych typach odbiorców, do których może być skierowany tekst, wskazując tym samym na jego szerokie działanie terapeutyczne:

> Jest to książka przede wszystkim dla osób przewlekle chorych – zarówno dzieci, jak i dorosłych. „Oskar i Pani Róża" jest też obowiązkową pozycją do przeczytania dla wszystkich z otoczenia osoby chorej, szczególnie dla rodziców. Co

[3] Wypowiedzi, które przytoczyłam w artykule, zostały zaczerpnięte z prac zaliczeniowych z przedmiotu literaturoterapia, a ich autorkami są studentki Uniwersytetu Rzeszowskiego drugiego roku I stopnia filologii polskiej na specjalności logopedycznej.

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

> więcej, powieść Erica-Emmanuela Schmitta jest wspaniałą lekturą dla wątpiących, poszukujących sensu. Jest to genialna lekcja religii. […] „Oskar i Pani Róża" to książka dla każdego bez wyjątku. Ma charakter terapeutyczny, ale jest przy tym niezwykle uniwersalna. Pozwala nabrać dystansu do spraw codziennych, spojrzeć na świat z innej perspektywy. Każdy czytelnik znajdzie w niej coś dla siebie. Każdy odbierze ją inaczej, zależnie od wieku, sytuacji życiowej, wyznania. Bez wątpienia jest to pozycja, do której się wraca i z której wciąż czerpie się więcej i więcej.

Pozostałe studentki jako lekturę zaproponowały nieomawiane dotąd w szkole teksty, uzasadniając wybór literatury biblioterapeutycznej ukierunkowanej na ściśle określony problem osoby niedostosowanej społecznie, chorej, niepełnosprawnej, z zaburzeniami emocjonalnymi i dysfunkcjami:

> Książkę poleciłabym osobom, które w swoim życiu straciły rodziców i muszą zamieszkać w domu dziecka. Świat i życie w takim ośrodku wcale nie jest takie kolorowe jak myślał Jędrek. Wychowankowie Domu Dziecka są postrzegani przez ludzi jako margines społeczny. Często słyszy się, że są to ludzie, z którymi lepiej się nie zadawać, bo kradną, są agresywni. Tam często dzieci są zdane tylko na siebie, nikt nie poświęca im wystarczająco dużo czasu. [O książce Mariusza Szczygła *Nigdy ciebie nie opuszczę*]

> Książka *Białe Niebo* autorstwa Eugenii Siemaszkowej to dobry przykład książki terapeutycznej, ponieważ dotyczy nietypowego tematu. Głównym wątkiem powieści jest ukazanie kalectwa ludzi, przedstawienie ich codziennych problemów oraz rozterek. Jest odpowiednią pozycją dla chorych uczniów, niepełnosprawnych, bo w przedstawionych historiach każdy może znaleźć obraz własnych doświadczeń. Co więcej, książka nie skupia się tylko na przedstawianiu żalu osób, ale przedstawia równocześnie sposoby radzenia sobie z trudnościami. […] że niezbędnie trudna jest akceptacja siebie i nowej sytuacji. Ważne jest też wsparcie innych, bywa, że czasami nawet najbliżsi potrafią opuścić, ale jak znajdują się też inni, którzy niosą pomoc swoją bliskością i pomagają przezwyciężyć lęki. W książce można zauważyć dobre relacje, jakie występują między pacjentami a pracownikami ośrodka oraz wspólne wspieranie się, co jest na pewno najważniejsze. Ta książka jest również odpowiednia dla dzieci zdrowych, bo lektura wyzwala uczucia empatii. Ci uczniowie mogą bardziej docenić swoje życie, a tym samym zrozumieć uczucia osób niepełnosprawnych. Młodzież może uświadomić sobie, jak ważne jest wsparcie drugiego człowieka. Być może wielu uczniów przewartościuje swoje życie i zacznie pomagać osobom, które są chore i potrzebują pomocy.

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

> *Igrzyska śmierci* Suzanne Collins uznałam za dobrą książkę dla uczniów z problemami emocjonalnymi […] na te dzieci […] bardzo dobrze oddziałują książki młodzieżowe, a właśnie trylogia *Igrzyska śmierci*, mimo całej swej brutalności i krwawych scen, jest książką skierowaną do tej grupy wiekowej. Również główna bohaterka – Katniss, jest nastolatką, która mimo swojego młodego wieku przeżyła wiele tragedii i była świadkiem wielu okrucieństw dziejących się wokół niej. […] Katniss ma […] swoje własne rozterki i problemy emocjonalne, z którymi nie do końca potrafi sama sobie poradzić. I tu właśnie pojawia się postać Peety, będący właśnie tym bohaterem powieści, który pomaga heroinie przezwyciężyć swoje lęki, między innymi przytulając ją podczas snu, aby nie miała koszmarów; to również dzięki niemu Katniss jest w stanie otrząsnąć się po śmierci swojej siostry, dla której zrobiłaby wszystko i dla której miała powód by żyć. Jednak gdy ginie, aby propaganda prezydent Coin mogła dojść do skutku, Katniss z zemsty zabija ją zamiast prezydenta Snowa podczas publicznej egzekucji, tym samym tracąc sens życia i popadając w coraz większą depresję i nerwicę. Później jednak dzięki postaci swojego ukochanego znów staje na nogi i jak czytamy w epilogu odzyskuje powoli radość życia.

Jak widać, istotna dla doboru lektury do zajęć terapeutycznych jest kreacja głównego bohatera (spełniającego rolę modelu do naśladowania), zmagającego się z trudnymi sytuacjami życiowymi, a przede wszystkim zwrócenie uwagi na jego doznania emocjonalne. Dzięki temu czytelnik może lepiej poznać własne emocje, uczucia i postawy:

> Cała postać głównej bohaterki jest niezwykle skomplikowana, ale i odpowiednia, gdyż wiele osób może się z nią w jakiś sposób utożsamić. Przede wszystkim jej postawa uczy pomocy innym i chronienia tych, których się kocha (siostra, Rue, czy później jako przewodniczka rebelii, aby odmienić losy ludzi pokrzywdzonych przez panujący system władzy), a także niepoddawania się i walki w imię dobra. Nie waha się bronić ludzi i nie toleruje, szczególnie bezpodstawnego okrucieństwa. [O książce *Igrzyska śmierci*]

Podobnie jest w przypadku kolejnej lektury zaproponowanej przez studentkę do wykorzystania w działaniach wspierających uczniów, którzy nie radzą sobie z problemem niepełnosprawności (utratą wzroku) i przeżywają różnego rodzaju lęki:

> Uważam, że książka *Nigdy cię nie opuszczę* wnosi wiele dobrego w życie czytelnika. Pozwala spojrzeć inaczej na świat. Pokazuje, z jakimi problemami borykają

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

> się młodzi ludzie. Według mnie postawa Tadka jest godna do naśladowania. Po osieroceniu przez matkę zajmuje się bratem najlepiej jak tylko potrafi. Mimo młodego wieku chce zapewnić Jędrkowi prawdziwy dom. Po tym, jak traci wzrok nie poddaje się, postanawia wziąć się w garść i chce nauczyć się funkcjonować jako niewidomy. Nie chce być dla nikogo ciężarem, nikogo nie chce obarczać swoimi problemami. Pomimo wielu przeszkód, jakie napotyka w swoim życiu, nie załamuje się, chce się usamodzielnić. Powoli zaczyna akceptować to, co go spotkało i chce się dalej rozwijać. Pragnie spełnić swoje marzenie, o którym zawsze marzył; chce być artystą, śpiewakiem. Chce na nowo nauczyć się żyć jako niewidoma osoba. Myślę, że przede wszystkim pomogła mu silna wola, pomoc rodziny, przyjaciół oraz możliwość polegania na drugiej osobie.

Subiektywnie odczytując przesłanie analizowanych tekstów literackich, przyszłe polonistki zwracały uwagę na ich fabułę oraz obecność symboli i metafor:

> Na szczególną uwagę, ze względu na niosące treści i ukryte znaczenia, zasługuje książka autorstwa Antoine de Saint-Exupéry pt. „Mały książę". Jest to to alegoryczna opowieść o tym, co w życiu najważniejsze, a więc o miłości, przyjaźni i międzyludzkich relacjach, konsekwencji swoich decyzji i odpowiedzialności. Główny bohater baśni musi udać się w długą i daleką podróż, by zrozumieć, że to, co najcenniejsze znajduje się zawsze tuż obok i że dopiero utrata ukochanych osób uświadamia nam ich bezcenność. Ponadto „Mały Książę" demaskuje zwodniczość rzeczy i wartości, którym zwykle hołdują ludzie: ukazuje, iż pieniądze, pycha czy pragnienie władzy izolują człowieka od innych i czynią z niego samotną istotę przebywającą niejako na odrębnej planecie.

> Powieść ta stanowi głęboką metaforę życia, na każdym jego etapie może być odczytana w inny, równie wartościowy sposób. […] Książka uczy, że jeśli w naszym życiu czegoś lub kogoś brakuje, gdy jest się samotnym warto poświęcić się dla innych. Dając coś od siebie, sami wiele zyskujemy. [O książce *Oskar i Pani Róża*]

Autorki prac podkreślały znaczenie takich wartości, jak: miłość, przyjaźń, dobro, szlachetność, odwaga, niesienie pomocy drugiemu człowiekowi. Wskazały też na walory psychoedukacyjne literatury:

> Książka Antoine de Saint-Exupéry jest pełna życiowych mądrości. Uczy szacunku do drugiego człowieka. […] Wątek psychologiczny, a zarazem terapeutyczny – dotyczy przemiany duchowej i dojrzewania wychowanka – naszego Małego Księcia – w ciągu wędrówki po świecie.

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

> […] pokazuje to, że nawet z najgorszych sytuacji, z największymi problemami jak śmierć bliskich, powadzenie rebelii mimo początkowych niechęci, czy sam udział w zawodach pod nazwą Głodowe Igrzyska, można wyjść cało i znów zacząć normalnie funkcjonować, jednak nie bez znaczących blizn na duchu i ciele. [O książce *Igrzyska śmierci*]

> Książka porusza wiele ważnych kwestii i uczy, jak sobie z nimi radzić w życiu. Myślę, że czytelnicy z podobnymi problemami odnajdą w nich cząstkę siebie, swoich uczyć, emocji, konkretnych problemów, z którymi się borykają. Młodzi ludzie mogą utożsamić się z bohaterem i przeżyć z nim daną historię. Zachęcam do przeczytania tej książki, na pewno nie będzie to zmarnowany czas. [O książce *Nigdy ciebie nie opuszczę*]

> O ile książka dotyczy tematyki niepełnosprawności, opisuje ludzi dotkniętych kalectwem, ukazuje ich brak chęci życia, poczucie bezsensu i niesprawiedliwości, o tyle nie jest pesymistyczną książką. Co więcej, narratorką jest dziewczyna niepełnosprawna, która swoje refleksje przedstawia bardzo prosto, bez wyszukanego słownictwa, w ten sposób jej opowieść jest bardziej autentyczna. Po przeczytaniu początkowych stron książki, można mieć przeświadczenie, że książka będzie pełna obszernych opisów ludzi dotkniętych kalectwem, którzy tylko egzystują w ośrodku. Natomiast ta lektura głównie porusza aspekty walki, poszukiwania sensu i nadziei przez osoby niepełnosprawne. Daje też świadectwo przezwyciężenia trudności. […] Treść książki porusza dosyć bolesną, trudną tematykę, a jej lektura wyzwala poczucie empatii w czytelniku. [O książce *Białe niebo* Eugenii Siemaszkowej]

Z powyższych wypowiedzi wynika, że za pośrednictwem książki czytelnik wypracowuje własne, indywidualne postawy moralne, kształtuje charakter, uczy się samoświadomości i samodzielności oraz umiejętności radzenia sobie w różnych sytuacjach. Dany tekst literacki może mieć szerokie albo wąskie działanie terapeutyczne – to zależy od jego potencjału oraz doświadczeń odbiorcy. Słusznie zatem konkluduje Anna Bautsz-Sontag (2015: 25): „[…] im bardziej niejednoznaczny, metaforyczny utwór, tym obszerniejsze pole do tworzenia interpretacji – właściwych czytelnikom ze względu na ich indywidualną percepcję tekstu oraz indywidualne potrzeby intrapsychiczne".

Na koniec rozważań warto przytoczyć jeszcze dwie wypowiedzi młodych adeptek polonistyki rzeszowskiej na temat terapeutycznego oddziaływania tekstów literackich na różnorodne sfery życia duchowego odbiorców:

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

> Literatura piękna ukazuje bogactwo otaczającego nas świata, otwiera serce i wrażliwość. Reprezentuje złożoność ludzkiej psychiki. Wyjaśnia pewne zachowania i sprawia, że osoba czytająca nie czuje się sama na tym ziemskim piedestale.
>
> Niekorzystanie z zasobów literatury jest czystym marnotrawstwem. Gdyż dla dzieci szukających zrozumienia i akceptacji, a także innego świata, gdzie będą mogły w pełni być sobą, jest to jedna z dróg realizacji swojego „ja" i ucieczki często ze środowisk patologicznych.

> […] uważam, że biblioterapia jest doskonałym sposobem, aby odnaleźć samego siebie. Zastanowić się nad własnymi zaletami i wadami, a także popatrzeć na siebie z innej perspektywy. Terapia ta jest pomocna w nakreśleniu właściwej postawy w obliczu cierpień i życiowych zawirowań.

W świetle analizy zebranych prac wypada stwierdzić, że zajęcia nie tylko poszerzyły wiedzę studentek z zakresu doboru literatury dla uczniów niechętnie czytających oraz dla osób niepełnosprawnych, przewlekle chorych i borykających się z różnymi problemami i lękami, lecz także uświadomiły im znaczenie biblioterapii w pracy edukacyjnej i wychowawczej nauczyciela polonisty (Karkut 2019). Trzeba jednak mieć świadomość, że samo przeczytanie tekstu nie wystarcza, niezbędny jest bowiem zaplanowany i dobrze przygotowany tok postępowania terapeutycznego. Dlatego konieczne jest, aby kandydatki na nauczyciela potrafiły przedstawione przez siebie interpretacje przełożyć na zaplanowanie konkretnych działań, które pozwolą wniknąć treściom literackim w psychikę czytelnika.

BIBLIOGRAFIA

Bautsz-Sontag, A. (2015). *Literatura w terapii – warsztaty otwarte*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Bettelheim, B. (1986). *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartości baśni*. Przeł. D. Danek. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Borecka, I. (2001a). *Biblioterapia formą terapii pedagogicznej. Skrypt dla studentów pedagogiki*. Wałbrzych: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zawodowej.

Borecka, I. (2001b). *Biblioterapia. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.

Borecka, I. (2003) Biblioterapia jako forma rewalidacji dzieci niepełnosprawnych umysłowo. W: S. Wontorowska-Roter (red.), *Biblioterapia w edukacji dziecka niepełnosprawnego intelektualnie* (s. 47–56). Wałbrzych: Wydawnictwo Unus.

Janczulewicz, K., Wieczorek, K. (2013). Zastosowanie biblioterapii w pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych. W: A. Guzy, B. Niesporek-Szamburska

Pobrane z czasopisma Annales N - Educatio Nova **http://educatio.annales.umcs.pl**
Data: 02/11/2026 18:56:30

(red.), *Praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych* (T. 2; s. 172–182). Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP.

Karkut, D. (2018). Terapeutyczna moc literatury i innych dziedzin sztuki odkrywających sens życia i śmierci. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Dydaktyka Polonistyczna*, nr 4, 199–210.

Karkut, D. (2019). Kształcenie kompetencji studentów polonistyki do pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych. W: M. Trysińska, K. Maciejak (red.), *Kompetencje nauczyciela polonisty we współczesnej szkole. Między schematyzmem a kreatywnością* (s. 347–363). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Kozioł, M. (2014). *Skrzynia władcy piorunów. Detektywi na kółkach*. Warszawa: Prószyński Media.

Krasoń, K. (2002). Baśniowe odkrywanie znaczeń jako wspomaganie rozwoju dziecka W: J. Papuzińska, G. Leszczyński (red.), *Kultura literacka dzieci i młodzieży u progu XXI stulecia* (s. 248–259). Warszawa: Wydawnictwo Cebid.

Matras-Mastalerz, W. (2011). Zaczytaj się zdrowo! Lecznicza moc lektur dla dzieci, młodzieży i rodziców. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria*, nr 11, 21–38.

Molicka, M. (2002). *Bajki terapeutyczne*. Poznań: Wydawnictwo Media Rodzina.

Molicka, M. (2011). *Biblioterapia i bajkoterapia. Rola literatury w procesie zmiany zrozumienia świata społecznego i siebie*. Poznań: Wydawnictwo Media Rodzina.

Pituła, B. (2019). Kompetencje, role i zadania nauczyciela szkoły podstawowej ogólnodostępnej w odniesieniu do pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych. W: B. Pituła, J. Wolny (red.), *Specjalne potrzeby edukacyjne. Identyfikacja, obszary dostosowania i oddziaływania edukacyjno-terapeutyczne* (s. 63–81). Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.

Szefler, E. (2010). Znaczenie biblioterapii w życiu człowieka. W: tejże, *Przeciw przemocy w szkole. Literatura biblioterapeutyczna* (s. 4–7). Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia.

Zaremba, L. (2014). *Specjalne potrzeby rozwojowe i edukacyjne dzieci i młodzieży. Identyfikowanie SPR i SPE oraz sposoby ich zaspokajania*. Warszawa: ORE.